

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ Й УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРІ: ПРАВОВІ ОСНОВИ ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Любов ОТРОШКО

orcid.org/0000-0002-1204-7493

науковий співробітник відділу української етнології НДІУ

Анотація. У статті проаналізовано правову основу та розглянуто науковий доробок дослідження і впровадження національно-патріотичного виховання в Україні і в українській діаспорі (80-ті рр. XX ст. – 20-ті рр. XXI ст.). З'ясовано, що наявна законодавча база та розроблена науковцями термінологічно-категоріальна та змістова основа дає можливість освітянам як в Україні, так і в діаспорі впроваджувати в освітній процес найкращий педагогічний досвід з національно-патріотичного виховання. Для осмислення цієї проблеми важливо спиратися на чинні нормативно-правові документи, в яких достатньо чітко визначено термінологічну базу та означено основні шляхи впровадження національно-патріотичного виховання. Наведено приклади того, як колективи освітян і науковців, спираючись на нормативно-правову базу національно-патріотичного виховання в Україні та діаспорі, на фаховому рівні розробляють теоретичні та практичні матеріали з українознавства, співпрацюючи з українськими та закордонними закладами освіти, науковими установами, громадсько-політичними організаціями та органами влади, що сприяють розвитку освіти. Розглянуто особливості впровадження національно-патріотичного виховання в середовищі українських емігрантів та біженців для збереження української національної ідентичності. Доведено, що дослідження проблем української діаспори загалом і впровадження національно-патріотичного виховання зокрема є важливим предметом українознавчих освітніх практик. Обґрунтовано, що впровадження навчальних програм з українознавства в освітній процес українського зарубіжжя сприятиме збереженню української національної ідентичності, формуванню мотивованого українського патріотизму та посилить зв'язок підростаючого покоління українців діаспори з материковою Україною в умовах збройного протистояння з російським агресором.

Ключові слова: Україна; українці; українська діаспора; українська національна ідентичність; національно-патріотичне виховання; українознавство.

NATIONAL AND PATRIOTIC EDUCATION IN UKRAINE AND THE UKRAINIAN DIASPORA: LEGAL BASIS AND HISTORIOGRAPHY OF THE PROBLEM

Liubov OTROSHKO

research fellow of the Ukrainian Ethnology Department of RIUS

Annotation. The article analyses the legal basis and historiography of the problem of research and implementation of national and patriotic education in the Ukrainian diaspora (1980s of the 20th century, 2020s of the 21st century).

It was found that the existing legislative framework and the terminologically-categorical and informational basis developed by scientists allow Ukrainian scientists and educators to introduce the best pedagogical experience in national and patriotic education into the educational process both in

Ukraine and in the diaspora. For understanding this problem, it is important to rely on current legal documents, which clearly define the terminological base and define the main ways of implementing national and patriotic education.

Examples are given of how groups of educators and scientists, relying on the legal framework of national and patriotic education in Ukraine and the diaspora, develop theoretical and practical materials on Ukrainian studies at a professional level, cooperating with Ukrainian and foreign educational institutions, scientific institutions, public patriotic organisations, and authorities promoting the development of education. The peculiarities of the implementation of national and patriotic education among Ukrainian migrants and refugees for the preservation of Ukrainian national identity are considered.

It has been proven that studying the problems of the Ukrainian diaspora in general and introducing national-patriotic education, in particular, is an important subject in Ukrainian educational practices. It is substantiated that the introduction of educational programmes on Ukrainian studies into the educational process of Ukrainians abroad will contribute to the preservation of Ukrainian national identity, the formation of motivated Ukrainian patriotism, and will strengthen the connection of the younger generation of Ukrainians in the diaspora with mainland Ukraine in the conditions of armed confrontation with the Russian aggressor.

Key words: *Ukraine; Ukrainians; Ukrainian diaspora; Ukrainian national identity; national and patriotic education; Ukrainian studies.*

Постановка проблеми. В умовах російсько-української війни відбуваються процеси, пов'язані з переміщеннями людей як усередині країни, так і поза її межі. За даними Світового Конгресу Українців (далі – СКУ), на сьогодні поза межами України проживає близько 20 мільйонів українців у понад 60 країнах світу, і їх кількість постійно зростає [35].

Через російсько-українську війну відбувається нова, п'ята, українська хвиля еміграції, що з кожним днем набирає обертів. За статистичними даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (далі – УВКБ ООН), наданими органами влади, станом на 31 грудня 2023 р. в усьому світі зафіксовано 6 444 800 осіб, які залишили територію України через збройну агресію РФ [36]. У Пояснювальній записці щодо даних УВКБ ООН вказано, що наведена цифра відображає загальну кількість біженців, які виїхали з України з 24 лютого, і стосується тих, які подали заявки на надання притулку, тимчасовий захист або

аналогічні національні програми захисту на сьогоднішній день [37].

Українці за кордоном є частиною світового українства як унікального етнокультурного феномену, спільні зусилля яких в єднанні продовжують сприяти боротьбі українського народу проти російського агресора за територіальну цілісність та непорушність кордонів Української держави.

У дослідженні проблеми впровадження національно-патріотичного виховання в Україні та українській діаспорі важливо спиратися на чинні нормативно-правові документи, в яких достатньо чітко визначено термінологічну базу та означено пріоритетні складові державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, національної безпеки та обороноздатності держави. З одного боку, з'ясовано, що нормативно-джерельна база з цієї проблеми розроблена на достатньому рівні і забезпечується українським законодавством. Проте все

ж існують очевидні проблеми із забезпеченням фінансування закладів освіти за кордоном, відповідно це відображається й на результатах впровадження національно-патріотичного виховання у цих закладах. В умовах значної хвилі еміграції українців за кордон через війну важливо залучати всі можливі джерела фінансування для реалізації проєктів у сфері освіти і виховання українців за кордоном.

Аналіз джерел, останніх досліджень та публікацій. Досліджуючи нормативно-правові засади національно-патріотичного виховання в Україні, українська вчена Т. Бевз підсумувала, що упродовж тривалого часу була відсутня системна політика держави у сфері національно-патріотичного виховання, а також її нормативно-правова база. Проте, починаючи з 2015 р., вона поступово склалася, були затверджені концепції, стратегії та цільові державні програми. В умовах повномасштабної війни рф проти України була затверджена нова Концепція національно-патріотичного виховання [20], а також вперше ухвалено Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [10], в якому національно-патріотичне виховання було визначене однією з пріоритетних складових державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, національної безпеки та обороноздатності держави, інструментом утвердження національної єдності [4, с. 37].

Деякі аспекти впровадження національно-патріотичного виховання в українській діаспорі за допомогою українознавчої методології було започатковано у межах НДР «Етнокультурні процеси

в Україні (1985–2017)» протягом 2018–2020 рр. (керівник – Фігурний Ю. С.). Окремі положення оприлюднено у виступі «Вплив діаспори на формування і розвиток української національної культури (середина 80-х – середина 90-х років ХХ ст.)» на Десятій міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Діалог мов – діалог культур. Україна і світ» (Мюнхен, 24 жовтня 2019 р.) та опубліковано у розділі «Теоретична модель етнокультурних взаємин української діаспори та України (1985–1995)» підсумкової колективної монографії «Етнокультурні процеси в Україні у кінці ХХ – на початку ХХІ ст.: українознавче осмислення» [25; 26]. Дослідження проблем української діаспори загалом і національно-патріотичного виховання зокрема було продовжено у 2021–2023 рр. у межах держбюджетної фундаментальної НДР «Етнокультурний розвиток сучасного українського суспільства в умовах політики реваншу Російської Федерації» (керівник – Фігурний Ю. С.) з метою визначення ролі зарубіжного українства як вагомого чинника етнокультурного розвитку українського суспільства в умовах політики реваншу та повномасштабної збройної агресії рф. Розв'язання цієї проблеми дуже важливе, адже роль закордонних українців у боротьбі з російським агресором, особливо на міжнародному та міжкультурному рівнях, є впливовим фактором у налагодженні та розвитку подальших міждержавних взаємин і підтримки ними українців у боротьбі проти геноцидної політики кремля.

Мета дослідження полягає в осмисленні правової основи та наукових праць, у яких розглядаються питання використання комплексу заходів з

національно-патріотичного виховання українців в Україні та за кордоном як вагомій та дієвій частині світового українства. Завдання – проаналізувати правову базу; розкрити особливості задіяння цілісного комплексу з національно-патріотичного виховання та збереження української ідентичності в середовищі українських емігрантів та біженців.

Виклад основного матеріалу. Для тієї частини українців, які змушені були залишити Україну через війну і перебувають за кордоном, збереження української ідентичності надзвичайно важливе, бо після закінчення війни держава зацікавлена в їх поверненні й тому має всіма силами сприяти цьому. Адже відповідно до статті 12 Конституції України (254к/96-ВР) «держава Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави» [19].

Правову основу державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності згідно зі статтею 3 Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» становлять Конституція України, закони України «Про національну безпеку України», «Про освіту», «Про закордонних українців», «Про волонтерську діяльність», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті», «Про основи національного спротиву» [10].

Згідно зі статтею 5 «Принципи державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» цього Закону політика Української держави у сфері утвердження української національної та

громадянської ідентичності реалізується «шляхом здійснення комплексу заходів з національно-патріотичного виховання, військово-патріотичного виховання та громадянської освіти, регулювання відносин у сфері співпраці із закордонними українцями з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності» [10].

У статті 1 «Визначення термінів» цього Закону означено, що «українська національна ідентичність – стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями» [10].

Також у статті 1 цього Закону визначено, що «національно-патріотичне виховання – це наскрізний виховний процес, спрямований на утвердження української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України» [10].

Національно-патріотичне виховання у збереженні української ідентичності відіграє визначальну роль, адже формує усвідомлення особою належності до української нації та «охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства, насамперед сфери освіти і науки, молодіжну та соціальну сфери, культури і мистецтва, реклами, відновлення та збереження

національної пам'яті, краєзнавства, туризму, охорони довкілля, фізичної культури і спорту, профорієнтації на військові спеціальності, цивільної оборони та цивільного захисту, безпеки і оборони України, зв'язків із закордонними українцями» [10].

У статті 9 «Особливості національно-патріотичного виховання» цього Закону сказано, що «метою національно-патріотичного виховання є формування і утвердження української національної та громадянської ідентичності, оборонної свідомості, громадянської стійкості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України» [10].

Також у цій же статті 9 виділено основні складові національно-патріотичного виховання, а саме: «1) громадянсько-патріотичне виховання; 2) духовно-моральне виховання; 3) співпраця із закордонними українцями», і зазначено, що національно-патріотичне виховання «стосується громадян України і закордонних українців усіх вікових груп та здійснюється шляхом: 1) популяризації суспільно-державних (національних) цінностей України; 2) здійснення заходів з формування оборонної свідомості та громадянської стійкості; 3) поширення знань про видатних особистостей українського державотворення; 4) залучення інститутів громадянського суспільства до виконання завдань національно-патріотичного виховання; 5) залучення громадян України, насамперед дітей та молоді, до участі в заходах

національно-патріотичного спрямування; 6) організації та здійснення виховних і просвітницьких заходів; 7) формування навичок критичного мислення, медіаграмотності та запобігання поширенню недостовірної інформації; 8) залучення закордонних українців до збереження і популяризації української мови, культури, а також формування та збереження національної ідентичності; 9) залучення ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, учасників Революції Гідності до здійснення заходів національно-патріотичного виховання» [10].

Впроваджувати національно-патріотичне виховання в умовах війни на уроках, курсах, лекціях, конкурсах з мови, історії, культури, мистецтва та українознавства як в Україні, так і в діаспорі надзвичайно важливо, адже цим самим Українській державі може вдатися зберегти національну ідентичність кількох поколінь українських людей за кордоном, виховуючи національну та громадянську ідентичність, формуючи оборонну свідомість на основі національних цінностей, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України.

Українці діаспори під час збройного протистояння потребують впевненого усвідомлення того, що вони потрібні Українській державі як під час, так і після завершення війни. А для того, щоб не втратити зв'язку з батьківщиною та зберегти українську національну ідентичність, українцям за кордоном необхідно передусім продовжувати отримувати українську освіту, зокрема дистанційну; зберігати

онлайн-спілкування зі звичним колом рідних, друзів, колег та знайомих; відчувати підтримку держави через співпрацю з громадськими об'єднаннями та іншими різними закордонними організаціями, зокрема молодіжними, юнацькими, мистецькими, спортивними тощо, та мати фінансову підтримку проєктів, створених на підтримку української діаспори.

Проаналізувавши правову базу щодо основних принципів актуалізації збереження української національної ідентичності та патріотичного виховання за кордоном, можна зробити висновок, що розробка та впровадження українознавчого контенту в освітній процес українського зарубіжжя сприятиме збереженню української національної ідентичності, формуванню мотивованого українського патріотизму та посилить зв'язок підростаючого покоління українців діаспори з материковою Україною в умовах збройного протистояння з російським агресором.

У досліджуваний період 80-х рр. ХХ ст. – початку 20-х рр. ХХІ ст. в Україні відбувалися важливі державотворчі, націєтворчі та етнокультурні процеси, етносоціальні наслідки яких значно вплинули на формування та розвиток взаємин в етнополітичній системі «Україна – діаспора», змінили вектори стосунків та значно посилити інтерес вчених до наукового осмислення цієї важливої українознавчої проблематики. Зокрема, це такі події, як: криза тоталітарно-комуністичної системи та розпад СРСР, горбачовська перебудова, переоцінка культурно-історичних цінностей та налагодження стосунків з діаспорою й відновлення незалежності та розбудова української держави та початок і перебіг

збройного російсько-українського протистояння [6; 38].

Деяким аспектам використання комплексу заходів з національно-патріотичного виховання українців за кордоном як вагомою та дієвою частини світового українства присвятили свої наукові студії Є. Антонюк, С. Вдовенко, І. Винниченко, В. Гришко, Л. Дибчук, В. Євтух, Ф. Заставний, В. Ісаїв, І. Ключковська, І. Краснодемська, Ю. Лагутов, С. Лазебник, В. Маркусь, Г. Москаль, Ю. Недужко, Р. Офіцинський, І. Пасемко, В. Педенко, А. Попок, Н. Совінська, З. Соколюк, В. Трошинський, К. Чернова, М. Шевченко, А. Шульга, М. Ярмоленко та інші. У своїх дослідженнях науковці простежили вплив української діаспори на хід процесів самоідентифікації, консолідації, самоорганізації українців як в Україні, так і за кордоном, а також відзначили вагому роль діаспори у налагодженні взаємостосунків України з країнами проживання українців та її внесок у розвиток економіки, освіти, науки та культури України та боротьбу проти реваншу рф за збереження контролю над Україною.

У пострадянській Україні було опубліковано ряд колективних праць, монографій тощо, серед яких: «Українська діаспора» (1991) [13], «Зарубіжні українці» (1991) [12], «Українці в зарубіжному світі» (1991) [47], «Українці в державах колишнього СРСР: історико-географічний нарис» (1992) [5], «Українці в світі» (1999) [41], «Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії» (2003) [45], «Закордонне українство» (2005) [9], «Закордонне українство як об'єкт державної політики» (2007) [31], «Українська діаспора як соціокультурна система» (2007) [48], «Роль західної української

діаспори в етнокультурних процесах в Україні (кінець 80-х – середина 90-х років ХХ ст.)» (2018) [21] та ін.

Матеріали про закордонні центри українства та українознавства, зокрема гострі проблеми сьогодення в культурному, мовному, освітньому, історичному та ін. аспектах життя українського народу та української діаспори, зібрав, розглянув та проаналізував І. Пасемко. Він виділив найважливіші існуючі на той час закордонні осередки українства в Європі, Північній та Південній Америці, Австралії, Азії [28, с. 355–391].

Українська діаспора започаткувала декілька наукових проєктів, що стосуються енциклопедичних знань з минулого і сучасного світового українства. Зокрема, науковий проєкт видання багатотомної «Енциклопедії української діаспори» (ЕУД) заснувала українська діаспора США. Ідею проєкту висунув ще В. Кубійович, а його реалізацію здійснили Наукове товариство ім. Шевченка та Фундація приятелів ЕУД. Силами діаспори було видано 4 томи під керівництвом професора політології Чиказького університету ім. Лойоли академіка В. Маркуся. Редакція ЕУД запросила до співпраці Центр етносоціологічних та етнополітичних досліджень Інституту соціології НАН України, зокрема відділення етносоціологічних та етнополітичних досліджень на чолі з членом-кореспондентом АН України В. Євтухом. У результаті спільних зусиль науковців України та діаспори 1993 р. було організовано редакційне відділення ЕУД у Києві, що продовжувало займатися дослідженнями минулого й сучасного розвитку українського етносу як в Україні, так і поза її межами [7].

Для розвитку освіти і науки в Україні

та діаспорі має значення популяризація праць, створених та збережених на базі архівів за кордоном. Важливі документи з еміграції були переправлені в Україну лише після здобуття нею незалежності. В архівних фондах Центрального державного архіву зарубіжної українки (ЦДАЗУ), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), Бібліотеки імені Олега Ольжича при Фундації імені Олега Ольжича – однієї з перших наукових бібліотек незалежної України – та інших інституціях зібрано оригінальні документи, книги та інші архівні матеріали, передані представниками української діаспори України.

Проблемами досліджень діаспори та взаємозв'язків з Україною займається Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою (МІОК), що діє з 1992 р. як структурний підрозділ Національного університету «Львівська політехніка». Дуже цікавим та показовим є дослідження МІОК про те, як війна росії супроти України вплинула на українське шкільництво за кордоном. Метою дослідження було виявити зміни в українському шкільному середовищі за кордоном, зумовлені широкомасштабним вторгненням рф в Україну. Основною базою для поширення анкет стала онлайн-карта українознавчих освітніх закладів «Український освітній всесвіт», яку створив МІОК. У дослідженні представлено результати розвідувального опитування учителів українознавчих шкіл за кордоном, що було проведено упродовж листопада 2022 р. – січня 2023 р. Охоплено 32 країни та 87 шкіл, загалом отримано 125 відповідей. Згідно з дослідженням кількісний розподіл шкіл по країнах такий: Австралія (2),

Австрія (1), Аргентина (2), Бельгія (3), Велика Британія (2), Греція (1), Данія (1), Естонія (6), Іспанія (4), Італія (4), Йорданія (1), Казахстан (1), Канада (10), Латвія (1), Ліван (2), Молдова (1), Нідерланди (4), Німеччина (4), Норвегія (1), ОАЕ (2), Польща (5), Португалія (2), Румунія (2), Словаччина (2), США (5), Туреччина (6), Узбекистан (1), Франція (4), Хорватія (1), Швейцарія (2), Швеція (3), Японія (1). Варто зауважити, що дослідження не демонструє комплексної ситуації та змін в українському шкільництві за кордоном у зв'язку з недостатньою кількістю отриманих анкет, але дає можливість узагальнити бачення цього явища завдяки оцінці стану окремих шкіл, які стали респондентами дослідження. Воно також допомагає простежити певні тенденції у становищі українознавчих шкіл вихідного дня закордоння у період широкомасштабної російсько-української війни [46, с. 25].

На запитання: «Якому напряму діяльності школи приділена основна увага?» – респонденти відповіли, що найбільша увага приділяється викладанню української мови або/та історії і культури (54,8%); викладанню всіх предметів, згідно із загальноосвітньою програмою України (16,1%); проведенню виховних заходів, підготовці до святкування національних і державних свят (2,4%); викладанню хореографії, музики, театрального мистецтва тощо (0,8%) та інше [46, с. 17]. Оскільки до вибірки потрапили різні типи шкіл, серед них було отримано такі результати щодо використання навчальних програм: «Найбільше (32,2%) учнів навчаються за програмою, яку розробив колектив школи; 26,6% – за програмою МОН України; 20,2% – за індивідуально розробленою програмою; 7,3%

– за програмою місцевої чи регіональної шкільної ради; 3,2% респондентів зазначили, що програма ще не розроблена, і 10,5% навчаються за іншими програмами. Це, зокрема, можуть бути дві державні навчальні програми (наприклад, Латвії й України); програма МОН України, адаптована для суботніх і недільних шкіл, державна навчальна програма країни проживання (Естонії, Польщі). Є також школи, в яких українську мову викладають за програмою МОН України, а історію, літературу чи інші предмети українознавчого циклу – за адаптованими програмами» [46, с. 18]. «У закордонних українських школах викладають такі предмети українознавчого циклу: «Українська мова», «Історія та культура України», «Українська література». Є й інші дисципліни: «Географія України», «Народознавство», «Українознавство». Окрім того, проводять уроки патріотизму та захисту Вітчизни, заняття, присвячені історії українського театрального мистецтва, живопису та музики. Також вчителі роблять акцент на народному декоративно-прикладному мистецтві, знайомлячи учнів з писанкарством, вишивкою, витинанкою тощо. Створюють разом з учнями музичні та літературні проекти до святкових днів (Українська школа в Сан-Франциско, США), роблять постановки українських народних казок (Українська суботня школа «Намисто», Німеччина), проводять майстер-класи з плетіння дідуха, петриківського розпису та ін. (Українська школа в Арлоні, Бельгія). У школах діють хори та танцювальні колективи» [46, с. 19].

Як показали результати цього дослідження, українське шкільництво за кордоном зазнало змін після широкомасштабного вторгнення РФ в Україну.

Ці зміни відображають такі показники: «1) збільшення педагогічних штатів у школах, які великою мірою поповнили вимушені мігранти з України; 2) уведення у штат посади психолога; 3) зростання кількості учнів, серед яких більшість складають діти, яким довелося переїхати за кордон через воєнні дії на Батьківщині; 4) збільшення у класах російськомовних учнів, що ускладнює налагодження комунікації у шкільному середовищі; 5) запровадження нових навчальних дисциплін (наприклад, предметів з вивчення мов країн тимчасового проживання, дисциплін, визначених як обов'язкові в межах складання Національного мультипредметного тесту та ін.); 6) збільшення кількості годин на вивчення окремих предметів («Історії України»); 7) реорганізація окремих суботніх і недільних шкіл у повноцінні навчальні заклади» [46, с. 24].

Сприяття розвитку більш тісних та багатоглибких відносин між Україною та США, Канадою, країнами Американського континенту на різних рівнях – інформаційному, науковому, суспільно-політичному, культурному тощо – покликана неурядова неприбуткова громадська організація – Департамент української діаспори в країнах Америки Української асоціації американістики (УАА – The Ukrainian Association for American Studies, UAAS). Її очолює українська дослідниця О. Сухобокова, яка спеціалізується на вивченні історії української діаспори в США і Канаді, у колі її наукових інтересів – дослідження підтримки України іншими державами та українською діаспорою під час російської агресії (з 2014 р.) [44]. Вчена проаналізувала ефективність впливу північноамериканської української діаспори

як українського лобі, суб'єкта суспільно-політичного життя США та Канади. Зрештою, вона зробила висновок, що події в Україні у 2014 р. вкотре продемонстрували солідарність північноамериканської української діаспори з історичною Батьківщиною та активізували прагнення допомогти відстояти територіальну цілісність і незалежність України у міжнародно визнаних кордонах. Також О. Сухобокова вважає, що, враховуючи можливості, які має діаспора у США та Канаді як багатокультурних демократичних державах, а також політичний, економічний і військовий потенціал та вплив цих країн на міжнародній арені, можна з упевненістю говорити про дуже значний внесок американських та канадських українців у підтримку України в умовах російської агресії [40].

Науковці Інституту досліджень української діаспори (Institute for the Ukrainian Diaspora Studies), що діє як структурний підрозділ Національного університету «Острозька академія» з 2002 р., проводять різнопланові наукові форуми, серед яких міжнародні конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження», що відбуваються кожні два роки у співпраці з науковими організаціями українського закордоння. Одним із результатів конференцій є видання збірників наукових праць «Наукові записки Національного університету «Острозька академія», які є вагомим джерелом із питань стану та розвитку української освіти за кордоном [3, с. 11].

Розглядаючи роль діаспори у формуванні позитивного іміджу України, дослідники Ч. Намонюк та Т. Гумен зробили висновок, що «сучасні держави прагнуть використовувати свої зарубіжні спільноти як потужний націє- та

державотворчий чинник розвитку, дієвий інструмент впливу в країнах проживання співвітчизників. Для багатьох великих держав світу співпраця із земляками за кордоном стала ефективним інструментом реалізації зовнішньої політики, коли діаспори впливають на позицію інших держав за умови підтримки їхньої діяльності державою-походження» [22, с. 24]. При цьому розвиток відносин Української держави з діаспорою найчастіше гальмується такими факторами, як: «схильність української влади до авторитарного керівництва; економічна криза, що набула хронічного характеру, та відсутність реформ; двозначність відносин з країною-агресором; розбіжність у політичних заявах і реальних кроках представників української влади; бюрократизованість прийняття політичних рішень; недосконала етнополітика української держави, що регламентує стосунки української діаспори і держави» [22, с. 25]. Тому серед першочергових завдань для поліпшення позитивного міжнародного іміджу України в умовах російсько-українського протистояння мають бути: «підвищення ефективності дій влади відповідно до завдань, що стоять перед державою; забезпечення прозорості прийняття рішень; ліквідація глибинних причин хабарництва та корупції; зростання реальних доходів і платоспроможного попиту населення; посилення позицій України на міжнародних ринках; диверсифікація джерел постачання енергоносіїв; зменшення обсягів зовнішньої заборгованості, відновлення кредитоспроможності України; зменшення державного втручання в діяльність суб'єктів господарювання» [22, с. 25]. Залучення діаспори та її інформаційного, інтелектуального,

культурного, освітнього та фінансового потенціалу підвищує ефективність таких заходів, а політичний та суспільний вплив, якого в деяких державах набули представники української нації, виступає самостійним фактором формування позитивного іміджу України в умовах боротьби з російським агресором.

Приміром, для Українського інституту (далі – УІ) С. Горною, керівником експертної ради Європейської асоціації дослідників (ERA), було здійснене дослідження «Сприйняття України в Польщі» у липні–грудні 2020 р. [39]. Респонденти зауважують, що «від України очікується підтримка та організація взаємодії з трудовими мігрантами та закордонними українцями. На відсутність довгострокової спланованої державної політики щодо закордонних українців (їхній правовий статус з точки зору України, питання сплати податків, пенсійне забезпечення, подвійне громадянство, освіта українських дітей) вказують українські організації в Польщі і деякі польські експерти» [2, с. 13]. Результати дослідження показали також, що існують проблеми з фінансуванням з боку української сторони: «Постійний брак фінансування з української сторони спричиняє неможливість здійснення яскравих спільних проектів, ініційованих з України, і є помітним бар'єром для майбутньої співпраці. Наприклад, один з респондентів вказує на неочікуване припинення фінансування Української суботньої школи у Варшаві з боку Міністерства закордонних справ України, що змушує школу шукати інші джерела фінансування. Є очікування більшої активності та фінансового залучення з боку України: залучення українськими інституціями фінансів з власного бюджету чи пошуку

інших джерел фінансування для реалізації проєктів у різних сферах» [2, с. 26].

Оскільки, за відгуками респондентів, від української діаспори з боку Української держави очікувалася підтримка у вигляді довгострокової програми щодо закордонних українців, то після початку повномасштабного вторгнення рф в Україну, в умовах значної хвилі еміграції українців за кордон, вона стала необхідною і життєво важливою. Тому вкрай необхідно шукати та залучати всі можливі джерела фінансування для реалізації проєктів у різних сферах освіти і виховання, щоб українці за кордоном змогли отримати очікувану підтримку як з боку Української держави, так і з боку інших держав, спрямовану безпосередньо на створення та функціонування українських освітніх центрів за кордоном.

Одним із важливих і потрібних проєктів УІ є дослідження того, як представлена історія України у підручниках європейських країн. Колектив дослідників (упорядник та науковий редактор Г. Касьянов) проаналізував основні наративи щодо представлення історії України ХХ століття, а також її трактування у шкільних підручниках Великої Британії (І. Костюк), Німеччини (О. Удод), Польщі (С. Батуріна) та Франції (Є. Луняк). Дослідження проведено у 2021–2022 рр. у рамках реалізації заходу УІ «Дослідження європейських підручників і навчальних посібників щодо висвітлення ключових історичних подій, що мають вплив на роль України у світових процесах». У ході дослідження автори проаналізували 10 британських, 16 німецьких, 17 польських і 32 французьких підручників і навчальних посібників з історії (чи змішаних історичних дисциплін), які входять до освітніх програм

досліджуваних країн [10].

Щоб показати, як у французьких підручниках подається російська агресія, анексія Криму та війна на сході України, варто зазначити, що у підручниках з історії 2020 р. випуску є лише згадки про війну на Донбасі та анексію українського Криму росією, що розглядається як чинник нестабільності в Європі та світі [10, с. 23; 44]. Лише в одному підручнику під час аналізу було виявлено окремий короткий розділ, спеціально присвячений цій темі, під назвою «Війна в Україні та зростання напруги між великими державами», де конфлікт називається «громадянською війною». Про це свідчить цитата з підручника: «Українська революція 2014 року призвела до відсторонення проросійського президента Віктора Януковича та приходу до влади уряду, що був сприятливо налаштований до зближення з Європейським Союзом. Цей віраж в українській політиці позначив початок громадянської війни в російськомовних регіонах Донбасу та приєднання Криму знову до Росії. Однак перебіг цієї війни вивів її за межі країни» [10, с. 22–23; 45].

Закордонне українство у протистоянні збройній агресії рф супроти України розглядається у межах фундаментальної науково-дослідної теми «Етнокультурний розвиток сучасного українського суспільства в умовах політики реваншу Російської Федерації». За результатами її виконання авторкою цього дослідження була підготовлена стаття «Закордонне українство країн Європи та Північної Америки у протистоянні збройній агресії російської федерації супроти України», у якій проаналізовано важливу роль української діаспори країн Європи та Північної Америки після

повномасштабного вторгнення збройних сил росії в Україну, охарактеризовано підтримку українців за допомогою як урядових, так і неурядових міжнародних гуманітарних організацій; показано, що українські громади за кордоном взяли на себе інформаційну, дипломатичну, фінансову, гуманітарну, військову, культурну, освітньо-виховну та соціальну роботу; обґрунтовано, що за сприяння закордонних українців діють соціально-гуманітарні та освітні центри допомоги як від волонтерів, так і від міжнародних благодійних організацій; висвітлено, що посольства України у тісній співпраці із закордонними українцями активно поширюють та популяризують знання про Україну, її минуле й сучасність, розповідають правду про російську агресію та її наслідки, сприяючи, таким чином, подальшій консолідації України як держави-стратегічного партнера з давньою історією, багатою культурою та чітко визначеними європейськими і північноатлантичними перспективами [27].

Важливим кроком у розвитку освітніх і педагогічних практик та удосконалення форм викладу українознавчого матеріалу в освітніх установах України та діаспори є навчальні програми з українознавства, які розробляє НДІУ. Адже згідно з Положенням про Науково-дослідний інститут українознавства (нова редакція; затверджено наказом МОН України № 1493 від 09.12.2016 р.) однією із цілей діяльності НДІУ є «організація, координація та здійснення наукових досліджень в галузі українознавства і наукове забезпечення українознавчого складника в системі освіти і виховання України, поширення наукової та науково-популярної інформації (знань) про Україну й українство у світі» [30,

с. 2]. Відповідно до Положення одним із завдань НДІУ є «зміцнення зв'язків з українцями й українознавчими центрами за кордоном» [30, с. 3].

Авторський колектив НДІУ, зберігаючи, відповідно до Державного стандарту освіти, наступність і послідовність українознавчої освіти між дошкіллям, основною та старшою школою, розробив Програму виховання дітей дошкільного віку «Українотворець» [17]; Програму для загальноосвітніх навчальних закладів «Українознавство» для учнів 1–4 класів [18] та Програму з курсу «Українознавство» для учнів 5–12 класів [16]. Також творчим колективом НДІУ було розроблено навчальну програму з українознавства для учнів 5–11 класів закладів загальної середньої освіти України [43] з урахуванням основ Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (наказ Міністерства освіти і науки України № 641 від 16.06.2015 р.) [34], Указу Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» від 18.05.2019 р. № 286/2019 [42], Постанови Верховної Ради України «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» № 373-VIII від 12 травня 2015 р. [32], Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки» № 148 від 18 лютого 2016 р. [33] та з урахуванням змін концептуальних засад сучасного освітнього процесу в Україні відповідно до Закону України «Про освіту», що набрав чинності 28 вересня 2017 р. [11].

Особливістю всіх навчальних програм з українознавства є те, що їхні розробники ґрунтувалися як на попередніх

напрацюваннях науковців та вчителів-практиків, так і на нових наукових та методологічних проєктах з українознавства. Зокрема, автори базувалися на проєктах творчих колективів, до складу яких входили С. Бойко, Т. Бойко, Т. Воропаєва, І. Головай, Л. Касян, П. Кононенко, В. Піскун, Т. Присяжна, О. Семенюченко, Л. Сорочук, Т. Усатенко, А. Ціпка та ін.

Для суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя у 2019 р. було розроблено навчальну програму «Я і Україна» з курсу українознавство [1]. Навчальну програму для українських закладів освіти за кордоном затверджено та рекомендовано для використання Міністерством освіти і науки України (лист МОН України від 28.02.2019 № 1/11-2082). На думку авторів, ця програма розрахована на «фахівців українських освітніх закладів за межами України, учителів суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя, а також батьків, які виховують своїх дітей на традиціях української національної культури та допомагають їм активізувати пізнавальну діяльність щодо різнобічного вивчення багатьох граней сучасної України та її минувшини, пізнавати самобутність українського світу та особливості життєдіяльності української спільноти, зберігати українську ідентичність крізь призму вивчення сучасного українознавства» [1, с. 110].

Розробники програми також вважають, що впровадження основ сучасного українознавства в освітній процес суботніх і недільних шкіл українського зарубіжжя сприятиме збереженню української мови та ідентичності в підростаючого покоління, а також поступовому процесу засвоєння знань з історії, культури, освіти України, формуванню

мотивованого українського патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, що є одним із принципів освітньої діяльності [1, с. 111–112] згідно зі статтею 6 «Засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності» Закону України «Про освіту» [11].

Висновки. Проаналізувавши правову базу та науковий доробок з національно-патріотичного виховання в Україні та в українській діаспорі (80-ті рр. ХХ ст. – 20-ті рр. ХХІ ст.), можемо зробити такі висновки: дослідження проблем української діаспори загалом і впровадження національно-патріотичного виховання зокрема є важливим предметом українознавчих освітніх практик, розкриває особливості задіяння цілісного комплексу з національно-патріотичного виховання для збереження української ідентичності в середовищі українських емігрантів та біженців, виявляє, що наявна законодавча база та термінологічно-категоріальна основа дають можливість науковцям та освітянам як в Україні, так і в діаспорі впроваджувати в освітній процес найкращий педагогічний досвід з національно-патріотичного виховання. Обґрунтовано, що впровадження навчальних програм з українознавства в освітній процес українського зарубіжжя сприятиме збереженню української національної ідентичності, формуванню мотивованого українського патріотизму та посилить зв'язок підростаючого покоління українців діаспори з материковою Україною в умовах збройного протистояння з російським агресором; зазначено, що важливо шукати та залучати всі можливі джерела фінансування для реалізації проєктів у різних

сферах освіти і виховання, щоб українці за кордоном змогли отримати очікувану підтримку як з боку Української держави, так і з боку інших держав, спрямовану безпосередньо на створення та функціонування українських освітніх центрів за кордоном.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Я і Україна». Навчальна програма з курсу українознавства для суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя. *Українознавство*. 2019. № 1. С. 110–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2019_1_11 (дата звернення: 15.03.2024).
2. Аналітичний звіт «Сприйняття України за кордоном». Підготовлено Європейською дослідницькою асоціацією ERA для Українського інституту. Польща / під редакцією Н. Коваль та М. Ірисової, автор тексту С. Горна. Липень–грудень 2020. URL: https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/polshha_povnyj-zvit_ukr.pdf (дата звернення: 15.03.2024).
3. Атаманенко А. Закордонне українство та Україна: проблеми та перспективи взаємовідносин. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Історичні науки*. 2015. Вип. 23. С. 7–13. URL: <http://eprints.ua.edu.ua/5113/1/3.pdf> (дата звернення: 15.03.2024).
4. Бевз Т. Національно-патріотичне виховання в Україні: нормативно-правові засади. *Українознавство*. 2023. № 4 (89). С. 24–40.
5. Винниченко І. Українці в державах колишнього СРСР: історико-географічний нарис. Житомир: Льонок, 1992. 164 с.
6. Гришко В. Українська національна ситуація в СРСР на тлі горбачовської «перебудови». *Сучасність*. 1988. № 2. С. 73–91.
7. Енциклопедія української діаспори (ЕУД). Том 1. Сполучені Штати Америки. Книга 1. А – К / Наукове товариство ім. Шевченка в Америці; гол. ред. В. Маркус; співредактор Д. Маркус. Нью-Йорк – Чикаго, 2009. 433 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/25576/file.pdf> (дата звернення: 15.03.2024).
8. Енциклопедія українознавства: словникова частина: [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. Париж; Нью-Йорк: Молоде життя; Львів; Київ: Глобус, 1955–2003.
9. Євтух В. Б., Трощинський В. П., Попок А. А. Закордонне українство. Навчальний посібник. Київ: ВІК, 2005. 308 с.
10. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» № 2834-IX від 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#text> (дата звернення: 15.03.2024).
11. Закон України «Про освіту». Документ 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2145-19#Text> (дата звернення: 15.03.2024).
12. Зарубіжні українці / С. Ю. Лазебник (кер. авт. кол.), Л. О. Лещенко, Ю. І. Макар та ін. Київ, 1991. 252 с.
13. Заставний Ф. Д. Українська діаспора: розселення українців у зарубіжних країнах. Львів: Світ, 1991. 120 с.
14. Збірник доповідей Першої міжнародної наукової конференції «Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті». Львів: Сполом, 2006. 508 с.
15. Історія України ХХ ст. в шкільних підручниках Франції / упорядник та науковий редактор Г. Касьянов, автор Є. Луняк. Київ: Український інститут, 2022. 29 с.
16. Кононенко П., Касян Л., Семенюченко О. Українознавство: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (5 – 12 класи). Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2008.
17. Кононенко П., Касян Л., Семенюченко О. Українотворець: Програма виховання дітей дошкільного віку. Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2008.
18. Кононенко П., Присяжна Т. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів

- «Українознавство». 1–4 класи. Київ, 2013. (Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах (лист №14.1/12-Г-686 від 27.12.2013)). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-facultativ/progr-1-4-2013.pdf> (дата звернення: 15.03.2024).
19. Конституція України. Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.03.2024).
20. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України 06.06.2022. № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 15.03.2024).
21. Краснодемська І. Й. Роль західної української діаспори в етнокультурних процесах в Україні (кінець 80-х – середина 90-х років ХХ ст.). Українознавство. 2018. № 3. С. 21–40.
22. Намонюк Ч., Гумен Т. Роль діаспори у формуванні позитивного іміджу України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 47–48. С. 24–26. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/knu/article/viewFile/3579/3254> (дата звернення: 18.03.2024).
23. Недужко Ю. В. Українська діаспора в процесі відновлення державної незалежності України. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. 618 с.
24. Отрошко Л. Взаємини західної української діаспори з Україною: періодизація, освітні, наукові та міжнародні зв'язки. *Українознавство*. 2023. № 4 (89). С. 195–216.
25. Отрошко Л. Вплив діаспори на формування і розвиток української національної культури (середина 80-х – середина 90-х років ХХ ст.). *X Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik «Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht»* Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Bd. 2019. Herausgegeben von Olena Novikova und Ulrich Schweier Verlag readbox unipress / Open Access LMU, München, 2020. 704–715 pp.
26. Отрошко Л. Г. Теоретична модель етнокультурних взаємин української діаспори та України (1985–1995). *Етнокультурні процеси в Україні у кінці ХХ – на початку ХХІ ст.: українознавче осмислення* / авторський колектив: Фігурний Ю. С. (керівник), Безсмертна Н. С., Бойко С. М., Газізова О. О., Краснодемська І. Й., Наливайко С. С., Отрошко Л. Г., Семенова О. В., Турпак Н. В., Чирков О. А., Шакурова О. В. Київ: НДІУ, 2020. С. 110–117.
27. Отрошко Л. Закордонне українство країн Європи та Північної Америки у протистоянні збройній агресії російської федерації супроти України. *Українознавство*. 2022. № 4 (85). С. 230–246. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/270119> (дата звернення: 18.03.2024).
28. Пасемко І. П. Українство: світові общири: статті, есеї, розвідки. Харків: Майдан, 2006. 604 с.
29. Педенко В. Вплив української діаспори на розвиток України як європейської демократичної держави та просування українських національних інтересів серед впливових гравців на міжнародній арені. *Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті*: Перша міжнар. наук. конф., 8–10 березня 2006 р.: тези доп. Львів, 2006. 368 с.
30. Положення про Науково-дослідний інститут українознавства (нова редакція). Київ, 2016. 14 с. URL: https://ndiu.org.ua/images/norm_dok/Polozhennia_pro_NDIU.pdf (дата звернення: 18.03.2024).
31. Попок А. А. Закордонне українство як об'єкт державної політики. Київ: Альтерпрес, 2007. 226 с.
32. Постанова Верховної Ради України «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» № 373-VIII від 12 травня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-19#Text> (дата звернення: 18.03.2024).

33. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки» № 148 від 18 лютого 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.03.2024).
34. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. 16.06.2015. № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text> (дата звернення: 18.03.2024).
35. Світовий Конгрес Українців: 55 років боротьби за вільну Україну. 14.11.2022. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/svitovij-kon%D2%91res-ukra%D1%97ncziv55-rokiv-borotbi-za-vilnu-ukra%D1%97nu/> (дата звернення: 18.03.2024).
36. Ситуація з біженцями в Україні (Ukraine Refugee Situation). *Портал оперативних даних* (Operational Data Portal, ODP). URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 18.03.2024).
37. Ситуація з біженцями в Україні (Ukraine Refugee Situation): Пояснювальна записка щодо даних УВКБ ООН – 14 червня 2023 р. (Ukraine Refugee Situation: UNHCR Data Explanatory Note – 14 June 2023). *Портал оперативних даних* (Operational Data Portal, ODP). URL: <https://data.unhcr.org/en/working-group/437?secret=unhcrrestricted&geo=0&sv=65#target-one> (дата звернення: 18.03.2024).
38. Соколюк З. Радянська державна система і горбачовські реформи. *Сучасність*. 1988. № 3. С. 85–98.
39. Сприйняття України в Польщі. Про проект. URL: <https://ui.org.ua/sectors/projects/research-sectors/research-ukraine-in-poland/> (дата звернення: 18.03.2024).
40. Сухобокова О. О. Українська діаспора як чинник підтримки України США і Канадою в умовах російської агресії у 2014 р. *Історико-політичні студії. Серія Історичні науки: збірник наукових праць*. Київ: КНЕУ, 2015. № 1 (3). С. 69–75. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b38761b0-533e-49f1-bf49-210f63465742/content> (дата звернення: 18.03.2024).
41. Трощинський В., Шевченко А. Українці в світі. Том 15. Київ: Альтернативи, 1999. 352 с.
42. Указ Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» від 18.05.2019 р. № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (дата звернення: 18.03.2024).
43. Українознавство, 5–11 класи: навчальна програма з курсу за вибором «Українознавство» для закладів загальної середньої освіти України / авт.-укл.: А. Ціпка, Т. Бойко, С. Бойко, О. Газізова. Київ, 2020. 79 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-facultativ/2020/09/Prohrama%20Urayinoznavstvo%205-11.pdf> (дата звернення: 18.03.2024).
44. Українська Асоціація Американістики. URL: <http://uaas.org.ua/index.html> (дата звернення: 18.03.2024).
45. Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії: монографія / Євтух В., Трощинський В., Попок А., Швачка О. Київ: Видво УАННП «Фенікс», 2003. 228 с.
46. Українське шкільництво за кордоном: як вплинула війна в Україні / І. Ключковська, О. Долінська, О. Горда, О. Трумко, О. П'ятковська. Львів, 2023. 30 с. URL: <https://miok.lviv.ua/?p=22715> <https://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2023/04/Doslidzhennia.pdf> (дата звернення: 18.03.2024).
47. Українці в зарубіжному світі. Київ: Наукова думка, 1991. 138 с.
48. Чернова К. О. Українська діаспора як соціокультурна система. Київ: ДАККиМ, 2007. 347 с.

REFERENCES

1. "I and Ukraine". Curriculum for the Ukrainian Studies Course for Saturday and

- Sunday Ukrainian Schools in Ukraine Abroad (2019). *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), № 1, pp. 110–133. [online] Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2019_1_11 [Accessed 15 March 2024]. [in Ukr.]
2. HORNA, S. (2020). *Analytical Report "Perception of Ukraine Abroad"*. Prepared by the European Research Association ERA for the Ukrainian Institute. Poland. July-December. [online] Available at: https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/polshha_povnyj-zvit-ukr.pdf [Accessed 15 March 2024]. [in Ukr.]
3. ATAMANENKO, A. (2015). Foreign Ukrainians and Ukraine: Problems and Prospects of Mutual Relations. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*. *Seriia Istorychni nauky* (Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Series Historical Sciences). Issue 23, pp. 7–13. [online] Available at: <http://eprints.oa.edu.ua/5113/1/3.pdf> [Accessed 15 March 2024]. [in Ukr.]
4. BEVZ, T. (2023). National-Patriotic Education in Ukraine: Normative and Legal Foundations. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), № 4 (89), pp. 24–40. [in Ukr.]
5. VYNNYCHENKO, I. (1992). *Ukrainians in the States of the Former USSR: Historical and Geographical Essay*. Zhytomyr: Lonok, 164 p. [in Ukr.]
6. HRYSHKO, V. (1988). Ukrainian National Situation in the USSR against the Background of Gorbachev's "Perestroika". *Suchasnist* (Modernity), № 2, pp. 73–91. [in Ukr.]
7. MARKUS, V., MARKUS, D., eds. (2009). *Encyclopedia of the Ukrainian Diaspora (EUD)*. Volume 1. United States of America. Book 1. A – K. / Taras Shevchenko Scientific Society in America. New York – Chicago, 433 p. [online] Available at: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/25576/file.pdf> [Accessed 15 March 2024]. [in Ukr.]
8. KUBIIOVYCH, V., ed. (1955–2003). *Encyclopedia of Ukrainian Studies: Dictionary* [in 11 Volumes] Shevchenko Scientific Society. Paris; New York: Molode zhyttia; Lviv; Kyiv: Hlobus. [in Ukr.]
9. YEVTUKH, V., TROSHCHYNSKYI, V., POPOK, A. (2005). *Foreign Ukrainians. A Textbook*. Kyiv: VIK, 308 p.
10. *The Law of Ukraine "On the Basic Principles of State Policy in the Field of Affirming Ukrainian National and Civil Identity"*. Document 2834-IX. [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#text> [Accessed 15 March 2024]. [in Ukr.]
11. *The Law of Ukraine "Law on Education"*. Document 2145-VIII. [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2145-19#Text> [Accessed 15 March 2024]. [in Ukr.]
12. LAZEBNYK, S., LESHCHENKO, L., MAKAR, Yu., et al. (1991). *Foreign Ukrainians*. Kyiv, 252 p. [Accessed 15 March 2024]. [in Ukr.]
13. ZASTAVNYI, F. (1991) *Ukrainian Diaspora: Resettlement of Ukrainians in Foreign Countries*. Lviv: Svit, 120 p. [in Ukr.]
14. "Diaspora as a Factor in the Establishment of the State of Ukraine in the International Community": *Collection of Report of the First International Scientific Conference*. (2006). Lviv: Spolom, 508 p. [in Ukr.]
15. LUNIYAK, Ye. (2022). *History of Ukraine of the 20th Century in French School Textbooks*. Kyiv: Ukrainian Institute, 29 p. [in Ukr.]
16. KONONENKO, P., KASIAN, L., SEMENIUCHENKO, O. (2008). *Program for General Educational Institutions (5-12 Grades)*. Kyiv: Ukrainian Information and Press Agency "Rada". [in Ukr.]
17. KONONENKO, P., KASIAN, L., SEMENIUCHENKO, O. (2008). *Ukrainotvoret: Education Program for Preschool Children*. Kyiv: Ukrainian Information and Press Agency "Rada". [in Ukr.]
18. KONONENKO, P., PRYSIAZHNA, T. (2013). *"Ukrainian Studies" Program for Secondary Schools. 1–4 Grades*. Kyiv, 2013. (Approved for Use in General Educational Institutions (letter № 14.1/12-T-686 dated 12.27.2013)). [online] Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-facultativ/progr-1-4-2013.pdf> [Accessed 15 March 2024]. [in Ukr.]

19. *Constitution of Ukraine. Law of Ukraine. Document 254k/96-VR as of June 28, 1996.* [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [Accessed 15 March 2024]. [in Ukr.]
20. *The Concept of National-Patriotic Education in the Education System of Ukraine. Approved by Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine on June 6, 2022. № 527.* [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#text> [Accessed 15 March 2024]. [in Ukr.]
21. KRASNODEMSKA, I. (2018). The Role of the Western Ukrainian Diaspora in Ethnocultural Processes in Ukraine (Late 1980s – Mid-1990s of the 20th Century). *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian studies), №. 3, pp. 21–40. [online] Available at: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/145376> [Accessed 18 March 2024]. [in Ukr.]
22. NAMONIUK, Ch., HUMEN, T. (2018). The Role of the Diaspora in the Formation of a Positive Image of Ukraine. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka* (Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University). №. 47–48, pp. 24–26. [online] Available at: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/knu/article/viewFile/3579/3254> [Accessed 18 March 2024]. [in Ukr.]
23. NEDUZHKO, Yu. (2009) *The Ukrainian Diaspora in the Process of Restoring the State Independence of Ukraine.* Lutsk: Volyn Region Publishing House, 618 p. [in Ukr.]
24. OTROSHKO, L. (2023). Relations of Western Ukrainian Diaspora with Ukraine: Periodization, Educational, Scientific and International Connections. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), №. 4 (89), pp. 195–216. [in Ukr.]
25. OTROSHKO, L. (2020). The Influence of the Diaspora on the Formation and Development of Ukrainian National Culture (Mid-80s - Mid-90s of the 20th Century). X Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik “Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht” Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Bd. 2019. Herausgegeben von Olena Novikova und Ulrich Schweier Verlag readbox unipress / Open Access LMU, München, pp. 704–715 [in Ukr.]
26. OTROSHKO, L. (2020). Theoretical Model of Ethnocultural Relations of the Ukrainian Diaspora and Ukraine (1985–1995). *Ethnocultural Processes in Ukraine at the End of the 20th – at the Beginning of the 21st Century: Consideration from the point of view of Ukrainian Studies.* Kyiv: RIUS, pp. 110–117. [in Ukr.]
27. OTROSHKO, L. (2022). Ukrainians Abroad in Europe and North America in the Face of the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), № 4 (85), pp. 230–246. [online] Available at: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/270119> [Accessed 18 March 2024]. [in Ukr.]
28. PASEMKO, I. (2006). Ukrainian Community: Global Scopes: Articles, Articles, Essays, Reconnaissance. Kharkiv: Maidan, 604 p. [in Ukr.]
29. PEDENKO, V. (2006). The Influence of the Ukrainian Diaspora on the Development of Ukraine as a European Democratic State and the Promotion of Ukrainian National Interests among Influential Players in the International Arena. *Diaspora as a Factor in the Establishment of the State of Ukraine in the International Community: First International of Science Conference, March 8–10. Abstracts.* Lviv, 368 p. [in Ukr.]
30. *Regulations on the Scientific Research Institute of Ukrainian Studies (New Version)* (2016). Kyiv, 14 p. [online] Available at: https://ndiu.org.ua/images/norm_dok/Polozhennia_pro_NDIU.pdf [in Ukr.]
31. POPOK, A. (2007). *Ukrainians Abroad as an Object of Public Policy.* Kyiv: Alterpres, 226 p. [in Ukr.]
32. *Verkhovna Rada of Ukraine. Resolution № 373-VIII of May 12, 2015 “On Honoring the Heroes of the Anti-Terrorist Operation and Improving the National and Patriotic Upbringing of Children and Youth”.* [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-19#Text> [Accessed 18 March 2024]. [in Ukr.]

33. *Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the State Targeted Social Program "Youth of Ukraine" for 2016–2020" № 148 of February 18, 2016.* [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF#Text> [Accessed 18 March 2024]. [in Ukr.]
34. *On the Approval of the Concept of National and Patriotic Education of Children and Youth, Measures Regarding the Implementation of the Concept of National and Patriotic Education of Children and Youth and Methodical Recommendations on National and Patriotic Education in General Educational Institutions. June 16, 2015, № 641.* [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#text> [Accessed 18 March 2024] [in Ukr.]
35. *World Congress of Ukrainians: 55 Years of Struggle for Free Ukraine. November, 14, 2022.* [online] Available at: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/svitovij-kon%D2%91res-ukra%D1%97ncziv-55-rokiv-borotbi-za-vilnu-ukra%D1%97nu/> [Accessed 18 March 2024]. [in Ukr.]
36. *Ukraine Refugee Situation.* [online] *Operational Data Portal (ODP).* Available at: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> [Accessed 18 March 2024]. [in Eng.]
37. *Ukraine Refugee Situation. UNHCR Data Explanatory Note – 14 June 2023.* [online] *Operational Data Portal (ODP).* Available at: <https://data.unhcr.org/en/working-group/437?secret=unhcrrestricted&geo=0&sv=65#target-one> [Accessed 18 March 2024]. [in Eng.]
38. SOKOLIUK, Z. (1988) *The Soviet State System and Gorbachev's Reforms. Suchasnist (Modernity).* № 3, pp. 85–98. [in Ukr.]
39. *Perception of Ukraine in Poland. About the Project.* [online] Available at: <https://ui.org.ua/sectors/projects/research-sectors/research-ukraine-in-poland/> [Accessed 18 March 2024]. [in Ukr.]
40. SUKHOBOKOVA, O. (2015). *The Ukrainian Diaspora as a Factor in the Support of Ukraine by the USA and Canada in the Conditions of Russian Aggression in 2014.* In: Zaitseva, Z., Studinskyi, V., Chutkyi, A, eds., et al. *Historical and Political Studies. Series Historical Sciences: Collections of Scientific Works.* Kyiv: KNEU, № 1, pp. 69–75. [online] Available at: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b38761b0-533e-49f1-bf49-210f63465742/content> [Accessed 18 March 2024]. [in Ukr.]
41. TROSHCHYNSKYI, V., SHEVCHENKO, A. (1999). *Ukrainians in the World.* Kyiv: Alternatyvy, 352 p. [in Ukr.]
42. *Decree of the President of Ukraine "About the Strategy of National Patriotic Education" dated May 18, 2019. № 286/2019.* [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#text> [Accessed 18 March 2024]. [in Ukr.]
43. TSIPKO, A., BOIKO, T., BOIKO S., HAZIZOVA O. (2020) *Ukrayinoznavstvo (Ukrainian Studies), 5–11 classes: Curriculum from the Elective Course "Ukrayinoznavstvo (Ukrainian Studies)" for General Secondary Education Institutions of Ukraine.* Kyiv, 79 p. [online] Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-facultativ/2020/09/Prohrama%20Urayinoznavstvo%205-11.pdf> [Accessed 18 March 2024]. [in Ukr.]
44. *Ukrainian Association of American Studies.* [online] Available at: <http://uaas.org.ua/index.html> [Accessed 18 March 2024]. [in Ukr.]
45. YEVTUKH, V., TROSHCHYNSKYI, V., POPOK, V., SHVACHKA, O. (2003). *Ukrainian Diaspora. Sociological and Historical Studies. A Monograph.* Kyiv: Feniks, 228 p. [in Ukr.]
46. KLIUCHKOVSKA, I., DOLINSKA, O., HORDA O., TRUMKO, O., PIATKOVSKA, O. (2023) *Ukrainian Schooling Abroad: How the War Affected Ukraine.* Lviv, 30 p. [online] Available at: <https://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2023/04/Doslidzhennia.pdf> [Accessed 18 March 2024] [in Ukr.]
47. *Ukrainians in the Foreign World.* (1991). Kyiv: Naukova dumka, 138 p. [in Ukr.]
48. CHERNOVA, K. (2007) *The Ukrainian Diaspora as a Sociocultural System.* Kyiv: National Academy of Government Managerial Staff of Culture and Arts Press, 347 p. [in Ukr.]